

Г. Й. Насмінчук, О. А. Рарицький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У РУСЛІ ТРАДИЦІЙ ІВАНА ОГІЄНКА: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА КОМПАРАТИВІСТИКИ

У статті, приуроченій століттю заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, викладена історія становлення і розвитку кафедри історії української літератури та компаративістики. Увага акцентується на знакових етапах функціонування підрозділу, обґрунтовано три періоди його розвитку: 1) 20-40 рр. – формування кафедри, вирішення проблеми педагогічних кадрів, діяльність в умовах національно-культурного відродження і початків утвердження тоталітарної моделі суспільства; 2) 50-80 рр. – характеризується посиленням політики державної реформи освіти, русифікаторською стратегією уряду, в результаті чого кафедра української літератури як окрема одиниця існує обмежений час. Переважно викладачі української літератури перебувають у складі кафедр української мови та літератури (1955-1965 рр.), української, російської і зарубіжної літератури та української та російської мови (1965-1974 рр.); 3) 90-і рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. – укріплення в умовах національно-культурного піднесення початку 1990-х років, що було логічним продовженням українського відродження 1918-1920 рр. на кам'янецьких теренах. Характеризується розширенням тематичного, ідейного спектрів досліджень, поглибленням компаративістських аспектів, широким застосуванням в практиці літературознавчих і фольклористичних здобутків членів кафедри.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра історії української літератури та компаративістики, осередок філології, діяльність кафедри, викладацький склад.

Серед персоналій українського відродження перших десятиліть ХХ століття особливе місце належить Івану Огієнку, якому в непростих умовах становлення національної освіти вдалося успішно реалізувати ідею заснування вищого навчального закладу на теренах Кам'яниччини. Виступаючи апологетом міжнародного толерування і вітаючи у своїй промові на відкритті державного університету в Кам'янці-Подільському факт постановня кафедр польської та єврейської літератур, Іван Огієнко ратував передусім за розвиток україністики, що й стало наріжним каменем його подвижницької праці на всі наступні десятиліття. Отже, є всі підстави стверджувати, що перший ректор стояв біля витоків кафедри української літератури, історія якої починається від часу створення університету у жовтні 1918 року. Викладачі-філологи забезпечували читання літературознавчих дисциплін на всіх тодішніх відділах університету. Так, на класичному відділі викладались курси західно-європейської літератури, історії грець-

кої і римської літератури. На слов'яно-українському відділі студенти вивчали історичну поетику, історію української літератури з народною поезією і методологією, історію грецької і римської літератури, а також історію московської літератури. Ті, що студіювали на історичному відділі, знайомились з історією західно-європейської та української літератури. Для романо-германістів провідними дисциплінами були історія античної літератури, методологія літератури, історія української і західно-європейської літератури.

Становлення і розвиток філологічної, зокрема літературознавчої науки пов'язаний, окрім Івана Огієнка, з іменами першого декана історико-філологічного факультету, згодом професора Українського Празького університету Леоніда Білецького, очільника кафедри славістики Михайла Драй-Хмари, а також студента Валер'яна Поліщука, пізніше викладача Інституту народної освіти. Традиції наукових підходів до літературних явищ заклали в університеті Леонід Тимофійович Білецький і Михайло Опанасович Драй-Хмара. Викладаючи історію української літератури, Л. Білецький вважав за необхідне визначити наукові засади існування самого поняття «історія літератури», відтак проілюструвати історико-літературну картину конкретними художніми зразками. З цією метою він звертав особливу увагу на апокрифи, легенди, повісті та духовні романи, що мали не тільки історичне, а й художнє значення. При цьому Л.Т. Білецький притримувався поряд з хронологічним принципом ще й жанрово-стильового, тобто проводив класифікацію творів і на основі формально-змістових ознак.

Хоча спектр зацікавлень Леоніда Білецького був надзвичайно широким і різнобічним, в основному проблематика його праць стосувалася сфери методології, важливі положення якої він розробляв послідовно протягом багатьох років і з якими підходив до аналізу конкретних літературних фактів. Уже в першій книжці вченого «Поезія та її критика» знаходимо початки формування його концепції. Вона засвідчує, що головні принципи підходу до літератури склалися в Л. Білецького на основі психологічної теорії українського вченого О. Потебні. Л. Білецький читав курс методології історії літератури, кінцевою метою якого була підготовка студентів до наукової праці у царині української літератури. Результатом опанування цією дисципліною став переклад методології В. Перетца, здійснений членами наукового студентського гуртка.

Порівняльні студії української словесності в широкому слов'янському контексті були започатковані Михайлом Драй-Хмарою. За рішенням ради історико-філологічного факультету упродовж 1918-1919 року він викладав курси слов'янознавства, історії польської мови, староцерковно-слов'янської мови, а також вів практичні вправи з історії польської і староцерковно-слов'янської мови. Наступного навчального року йому було доручено викладати ще й старосербську мову, історію сербського письменства, порівняльну граматику слов'янських мов, вести практичні заняття з сербської мови.

Восени 1920 року, коли політична влада в країні і регіоні змінилась, перейшовши до більшовиків, університет змушені були покинути І.І. Огієнко, В.О. Біднов, Л.Т. Білецький. До академічного навантаження М. Драй-Хмари долучилися такі навчальні предмети, як історія української літератури, польська мова, історія чеської літератури. Навчальна праця забирала у Михайла Опанасовича дуже багато часу. І все ж, знаходилась можливість займатися і науковими дослідженнями. Коли у грудні 1919 року в університеті зорганізувалося Наукове товариство, він став дійсним членом його історико-філологічної секції. 25 квітня 1920 р. М. Драй-Хмара виступив на черговому зібранні науковців з доповіддю «А. Качич-Міюшич і його роль у сербському відродженні». Ця доповідь

викликала такий же широкий резонанс, як і доповіді Л.Т. Білецького «Про початок історії українського письменства» та М.А. Плевако «Куліш як критик та історик української літератури», «Еволюція поглядів на Т. Шевченка», що були підготовлені і виголошені в межах програми Наукового товариства.

Про інтенсивність творчої діяльності Драй-Хмари у кам'янецький період його життя свідчить і той факт, що саме тоді він розпочинає і свою поетичну біографію, видрукувавши в місцевому часописі «Нова думка» (1920 р.) ранні свої поезії. Для покращення методичного забезпечення навчальних дисциплін Михайло Драй-Хмара підготував до друку посібники «Слов'янознавство», «Історія сербської літератури» та «Історія сербської мови». За життя вченого світ побачив лише перший.

1921 року, у зв'язку з реорганізацією університету в Інститут народної освіти і перейменуванням історико-філологічного факультету у факультет соціальних наук, були внесені суттєві зміни до програм, за якими працювали студенти. Передусім це позначилось на скороченні годин, виділених для вивчення української літератури. З великої кількості літературознавчих дисциплін в навчальних планах залишилося лише три: всесвітня література, теорія літератури та історія української літератури. У середині 20-х років до викладання української літератури на певний час були залучені Іван Кулик, один із засновників ВУСПП, і Сава Божко, голова Кам'янецької філії «Плуг». Невдовзі вони оба, як і Драй-Хмара, стали жертвами сталінських репресій.

У 1939 році на базі Інституту народної освіти в Кам'янці-Подільському було відкрито учительський інститут у складі двох факультетів – історико-філологічного і мовно-літературного з кафедрою літератури, яка об'єднала фахівців української і російської літератур. Через брак висококваліфікованих кадрів до викладацької праці доводилось залучати вчорашніх випускників та вчителів середніх шкіл. У зв'язку з наближенням фронту 2 липня 1941 року інститут припинив своє існування.

Можливість відновлення кафедри літератури як освітньо-наукового центру Кам'янця-Подільського постала у вересні 1944 року. Кафедра об'єднувала фахівців української і російської літератур. До її складу входили завідувач Белінський Д.М. і члени Лабзіна Т.Я. та Хоролець В.С. Якісне і кількісне зростання кафедри пов'язується з іменами Левицької О.С., Петровського В.І., Гінзбург Є.М., Каплан К.Л., Біліцького В.М., Шестопада П.Л., які роком пізніше влилися до її складу.

З початку 50-х і до середини 60-х років викладачам української літератури довелося працювати в умовах інтеграції і переформатування структурних підрозділів, коли кафедра якийсь час існувала як самостійне утворення, а потім як складова суміжних кафедр. 1951 року була створена власне кафедра української літератури. Її очолив кандидат філологічних наук Хмелінський М.М. Саме він, а також Бойко О.С., Сапун В.М., Скорський М.А., Свідер П.І. – перші фундатори кафедри періоду її повоєнної історії. Це були фахівці високого рівня, яскраві і непересічні особистості, переважна більшість їх мала фронтовий досвід.

Десятиліття (1955-1965) історії кафедри пов'язане зі злиттям її з кафедрою української мови. Цим структурним підрозділом керував кандидат філологічних наук Бойко Олександр Олександрович. За архівними документами (наказ № 268 від 14 вересня 1955 року) у складі кафедри були: старші викладачі Степанов А.С., Бабіна Т.А., Заблоцька К.С., Хмелінський М.М., Сапун В.М., Свідер П.І., асистенти Титаренко Н.А., Бріцина О.І., Димнич В.Г. Через 10 років наказом Міністерства освіти УРСР від 24 травня 1965 року кафедра була ліквідована шляхом утворення кафедри української, російської і зарубіжної літератури та кафедри української і російської мови. Очолив кафедру кандидат філологічних наук, доцент Білецький Семен Ілліч, фахівець з української класичної літе-

ратури, автор низки праць про творчість І. Нечуя-Левицького, А. Свидницького, С. Руданського, М. Коцюбинського та ін. Деякий час він продовжував очолювати кафедру після остаточного роз'єднання і утворення у серпні 1974 року власної кафедри української літератури, поки на посаді його не змінив кандидат філологічних наук, доцент (згодом доктор філологічних наук, професор, академік) Свідер Полікарп Іванович. Його наукові пошуки були зосереджені на новітньому періоді розвитку української літератури, що засвідчують праці «Олександр Копиленко. Життя і творчість», «Традиції і покоління», «Олесь Донченко. Твори про школу», «Олесь Гончар, «Модри Камень», «Бригантина», «Рід, родовід, покоління в українському художньому слові». В основних своїх позиціях вони й тепер не втратили наукової актуальності.

Соратником П.І. Свідера у кафедральних справах був Микола Андрійович Скорський – відомий літературознавець, кандидат філологічних наук, доцент, голова Хмельницького обласного літературного об'єднання, член Спілки письменників України, автор більше сотні наукових праць, серед яких особливе місце займає монографія «Тодось Осьмачка. Життя і творчість».

Значних успіхів кафедра досягла упродовж 80-х років, коли її очолювала кандидат філологічних наук, доцент Євгенія Іванівна Сохацька, знаний в Україні науковець, авторитетний дослідник спадщини Івана Огієнка, ініціаторка присвоєння його імені Кам'янець-Подільському університету, з 1988 по 2004 рік – декан філологічного факультету. Великий резонанс у 1989 році викликала зніційована нею Всеукраїнська науково-практична конференція «Т.Г. Шевченко і Поділля», у рекомендаціях якої була зафіксована вимога встановлення в місті пам'ятника Кобзарю. Ще 22 жовтня 1990 року, майже за рік до проголошення Незалежності, на факультеті було проведено вечір, присвячений річниці відкриття Кам'янецького українського університету, тоді вперше і прозвучало слово про Івана Огієнка.

З 1990 року Є. Сохацьку на посаді завідувачки кафедри змінила кандидат філологічних наук, доцент (пізніше професор) Галина Йосипівна Насмінчук, авторка низки наукових і науково-методичних праць з української і зарубіжної літератури, серед яких «Еволюція українського історичного роману», «Література народів Сходу», «Зарубіжна література ранніх епох: Античність, Середньовіччя, Відродження». Стратегічним напрямом діяльності Г. Насмінчук на посаді завідувачки стала розбудова кафедри в умовах незалежності України. Відтак нечисленний попередній склад кафедри (доценти Є.І. Сохацька, П.І. Свідер, Г.Й. Насмінчук, Т.І. Колотило, асистенти М.Г. Кудрявцев і Л.В. Третяк) поповнився новим викладацьким «призовом» (Л.І. Починок, І.П. Прокоф'єв, Т.П. Бобровська, О.А. Рарицький, В.Т. Товкайло, В.Г. Притуляк, Н.О. Лаврусевич, Л.А. Безвух), переважна більшість якого ствердила свою наукову спроможність успішним захистом дисертаційних досліджень.

У 2001 році очільником кафедри обрано доктора філологічних наук, професора Михайла Григоровича Кудрявцева, дослідника української драми, автора монографій «Драма ідей в українській новітній літературі ХХ ст.», «Ідеї, конфлікти, характери...: Фрагменти з історії української новітньої драматургії», «Щоб не згинули зерна». М. Кудрявцев – фундатор наукової школи «Проблема традицій та новаторства в літературі: компаративні аспекти», прикметною домінантою якої стала потужна дослідницька практика молодих пошуковців. У межах школи під керівництвом провідних фахівців кафедри були написані, а відтак успішно захищені кандидатські дисертації І.П. Прокоф'єва, Н.С. Богущької, В.П. Атаманчук, І.В. Приймак, І.А. Насмінчук, О.А. Гандзій, Л.І. Громик, Т.О. Джурбій, Т.О. Чепурняк, Н.А. Глушковецької, Л.В. Павлішеної, Л.М. Сивак, А.В. Третяченко, А.А. Крук, Т.А. Корнійчук, І.А. Пантелей.

3 березня 2015 року кафедру очолює доктор філологічних наук, доцент Олег Анатолійович Рарицький. До кола його наукових інтересів входять проблеми історії та теорії літературного шістдесятництва, процесів зародження та еволюції цього явища на тлі ідеологічних процесів доби. У творчому доробку Олега Рарицького монографії «Поезія героїчного чину (Василь Стус: еволюція художнього мислення)» та «Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)». Він є одним із упорядників та автором передмови у збірці спогадів про В. Підпалого «Пішов у дорогу – за ластівками», низки публікацій із проблем літературно-мистецького шістдесятництва. У працях Олега Рарицького шістдесятництво розглядається як процес, творча парадигма, художньо-мистецьке явище. Дослідник підтримує творчі контакти з родинами шістдесятників, організовує й бере участь у заходах, присвячених визначним діячам цього руху. Учасник багатьох міжнародних та всеукраїнських конференцій, приурочених до визначних дат в історії літературно-мистецького шістдесятництва, а також заходів із увічнення пам'яті Володимира Свідзінського в Кам'янці-Подільському і загалом на Поділлі.

Наразі кафедра історії української літератури та компаративістики є одним із флагманів розвитку філологічної думки в Україні. За останній період викладачі підготували й опублікували 11 монографій, 22 навчальні, навчально-методичні посібники, понад 450 статей у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Навчальний процес на кафедрі забезпечують доктор філологічних наук, доцент О.А. Рарицький, кандидат філологічних наук, професор Г.Й. Насмінчук, кандидати філологічних наук, доценти Л.І. Починок, В.П. Атаманчук, Л.І. Громик, кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Лаврусевич, кандидати філологічних наук, ст. викладачі І.В. Волковинська, Т.О. Джурбій, В.В. Щегельський. Здебільшого вони є випускниками Кам'янець-Подільського університету, продовжувачами славних традицій своїх попередників у царині філології. Основні напрями діяльності кафедри простежуються у навчально-методичній, організаційній, науковій, та виховній роботі.

Різногалузеву діяльність кафедри забезпечують такі її науково-методичні підрозділи, як центр Огієнкознавства та лабораторії етнології і літературного краєзнавства. Засновані у роки незалежності, ці підрозділи стали авторитетними у регіоні осередками фольклористичних, культурологічних, етнологічних, краєзнавчих студій.

Сьогодні кафедра історії української літератури і компаративістики репрезентує неперервність, тяглість традицій, започаткованих Іваном Огієнком: пропагувати українське слово як засіб формування національного менталітету, осмислювати українську літературу, співміряючи її з досягненнями зарубіжної, нарощувати наукові здобутки задля престижності і перспективи україністики в системі фундаментальних філологічних універсалій.

Список використаних джерел:

1. Біднов В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету у Кам'янці-Подільському: Уривок із спогадів. *Кур'єр Кривбасу*. 1997. Січень. №69-70. С. 74.
2. Гудзій Ю. Життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету: Спомини лікарського помічника й скарбника Університету. 1918-1920. *Наша культура* : науково-літературний місячник, присвячений вивченню української культури / гол. ред. і видавець проф. д-р Іван Огієнко. Львів. 1936. Березень. Кн. 3 (12). 229 с.
3. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р.582. Оп.1. Спр.22. Арк.1.
4. Завальнюк О. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. 632 с.

5. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва. *Наша культура* : науково-літературний місячник, присвячений вивченню української культури / гол. ред. і видавець проф. д-р І. Огієнко. Варшава, 1935. Кн. 7. С. 447.
6. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва. *Наша культура* : науково-літературний місячник, присвячений вивченню української культури / гол. ред. і видавець проф. д-р І. Огієнко. Варшава. 1935. Кн. 8. Листопад. С. 512.
7. Свято Поділля: Видання Подільського Українського товариства «Просвіта». Кам'янець-Подільський, 1918. 22 жовтня. С. 2-3.

One hundred years of success of the Department of History of Ukrainian Literature and Comparative Studies of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University.

The article, dedicated to the foundation of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, deals with the history of formation and development of the Department of History of Ukrainian Literature and Comparative Studies. Attention is focused on the significant stages of the functioning of the unit. Three periods of its development were substantiated: 1) 20-40's – formation of the department, solving the problem of pedagogical staff, activities in the conditions of national-cultural revival and the beginnings of the establishment of a totalitarian model of society; 2) 50-80's – this period is characterized by the strengthening of the policy of the state reform of education, the Russification strategy of the government, as a result of which the department of Ukrainian literature as a separate unit had a limited time. Mostly, lecturers of Ukrainian literature are a part of the department of Ukrainian language and literature (1955-1965), the department of Ukrainian, Russian and foreign literature and Ukrainian and Russian (1965-1974). 3) 90's of the XX-XXI st century – fortification in the conditions of the national-cultural uplift of the early 1990s, which was a logical continuation of the Ukrainian revival of 1918-1920 on the Kamyanets territories. It is characterized by the expansion of thematic, ideological spectra of research, deepening comparative aspects, wide application in the practice of literary and folklore achievements of the members of the department.

Key words: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University the Department of History of Ukrainian Literature and Comparative Studies, branch of philology, department activity, teaching staff.

Отримано: 05.09.2018 р.